O‘ZBEK TILIDA MUSIQAGA OID LEKSIK BIRLIKLARNING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI (SINXRON ASPEKT TAHLILI)

To’rayev Alisher Ibragimovich
Renessans ta’lim universiteti
“Xorijiy til va adabiyoti kafedrasi” katta-o’qituvchisi
E-pochta: turayevalisher86@gmail.com
Telefon: (97) 432-06-24

Annotatsiya Ushbu tadqiqot globallashuv sharoitida milliy leksikaning o‘ziga xosligini saqlash muammosiga bag‘ishlangan. O‘zbek tilidagi musiqaga oid leksik birliklar xalqimizning boy madaniy merosi, tasavvufiy tafakkuri va estetik dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim qatlam hisoblanadi.1

Tadqiqotning asosiy maqsadi o‘zbek tilida musiqaga oid leksik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlarini sinxron aspektda tahlil qilishdir. “Maqom”, “navo”, “ohang”, “tarona”, “usul”, “noma”, “destan” kabi birliklarning semantik maydoni, metaforik ma’nolari va madaniy konnotatsiyalari o‘rganildi. Natijada ruhiy-ma’naviy mazmunning ustunligi va zamonaviy terminlarning moslashuvi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, musiqiy leksika, milliy-madaniy xususiyatlar, sinxron tahlil, lingvokulturologiya, metafora, semantika.

Zamonaviy globallashuv va madaniyatlararo intensiv aloqalar davrida milliy tillarning leksik boyligini saqlab qolish va uni ilmiy jihatdan chuqur o‘rganish tilshunoslik fanining eng muhim vazifalaridan biriga aylandi. O‘zbek tilidagi musiqaga oid leksik birliklar xalqimizning ko‘p asrlik madaniy merosi, estetik ideal, ruhiy kechinmalari va falsafiy qarashlarining muhim ko‘rsatkichi sifatida alohida

1 ***Abdullayeva N. O‘zbek tilining leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 2026.***

ahamiyatga ega. Ushbu leksik qatlam nafaqat musiqa san'atini nomlash vositasi, balki milliy madaniyatning muhim kodi va xalq dunyoqarashining aksidir.2

O‘zbek musiqiy leksikasi murakkab tarixiy qatlamlarga ega. U qadimiy turkiy tillar ildizlaridan, arab va fors tillari ta'siridan, islomiy tasavvuf adabiyotidan va xalq og‘zaki ijodidan shakllangan. Shu sababli, musiqiy leksik birliklar ko‘pincha ko‘p ma'noli bo‘lib, bir vaqtning o‘zida ham texnik, ham madaniy-ruhiy mazmunni o‘zida mujassam etadi.3

O‘zbek musiqiy leksikasining birinchi va eng muhim milliy-madaniy xususiyati — uning **chuqur ruhiy-ma'naviy va falsafiy yuklamasi**dir. Masalan, "**navo**" so‘zi zamonaviy tilshunoslikda "ohang", "kuy" ma'nolarini bildiradi. Biroq uning tarixiy va madaniy ma'nosi bundan ancha kengroqdir. Alisher Navoiy, Fuzuliy va Bobur asarlarida "navo" nafaqat musiqa, balki inson ruhidagi sog‘inch, ilohiy muhabbat, ma'naviy poklik va ruhiy kamolotni ifodalagan. Bu xususiyat uni G‘arb tillaridagi "melody" yoki "tune" kabi so‘zlardan keskin farqlab turadi.

Ikkinchi muhim xususiyat — **metaforik va obrazli ifodalashning yuqori darajadagi boyligi**dir. O‘zbek musiqiy leksikasida musiqa ko‘pincha tabiat hodisalari, ranglar, nur, ta'm va insoniy tuyg‘ular orqali tasvirlanadi. 4 Bunga quyidagi misollarni keltirish mumkin: "yorqin ohang", "mayin navo", "achchiq tarona", "nurli maqom", "rangdor qo‘shiq", "og‘ir destan" va h.k. Bunday metaforalar Sharqona estetika va tasavvuf falsafasining ta'sirini yaqqol namoyon etadi.

Uchinchi xususiyat — **madaniy va falsafiy tushunchalarning integratsiyasi**dir. "**Maqom**" termini o‘zbek musiqasining markaziy tushunchalaridan biri bo‘lib, nafaqat musiqa shaklini, balki ma'naviy yo‘l va estetik

2 Qo‘ldoshev A. Lingvokulturologiya va milliy madaniyat. – Toshkent, 2022.
3 Rasulov R. Musiqa terminlarining o‘zbek tilidagi semantik xususiyatlari // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2021. – №3.
4 Safarova Z. O‘zbek tilidagi metaforik leksika. – Toshkent, 2019.

tizimni ham bildiradi. 5"**Shashmaqom**" esa butun bir falsafiy siklni anglatadi. "**Tarona**", "**noma**" va "**destan**" kabi birliklar ham o'ziga xos madaniy yuklamaga ega.

Zamonaviy davrda ingliz tilidan kirib kelayotgan "trek", "bit", "remix", "drop", "freestyle" kabi atamalar milliy leksikaga faol moslashmoqda va yangi semantik ma'nolarga ega bo'lmoqda.

XULOSA

Ushbu tadqiqotning asosiy natijalarini umumlashtiradigan bo'lsak, o'zbek tilidagi musiqaga oid leksik birliklar boy milliy-madaniy mazmun va o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligini aniq ko'rish mumkin. Tadqiqot jarayonida quyidagi muhim natijalarga erishildi:

Birinchidan, o'zbek musiqiy leksikasida **ruhiy-ma'naviy va falsafiy mazmunning ustunligi** yaqqol namoyon bo'ldi. "Navo", "maqom", "tarona" kabi birliklar nafaqat texnik musiqa atamalari, balki insonning ichki dunyosi, ma'naviy holati va ilohiy tuyg'ularini ifodalovchi madaniy belgilar sifatida maydonga chiqadi.

Ikkinchidan, **metaforik va obrazli ifodalashning yuqori darajasi** o'zbek musiqiy leksikasining ajralmas qismi ekanligi tasdiqlandi. Musiqa rang, nur, ta'm va tabiat hodisalari orqali ifodalanishi Sharqona estetika va tasavvuf an'analarining chuqur ta'siridan dalolat beradi.

Uchinchidan, globallashuv jarayonida ingliz tilidan kirib kelayotgan musiqiy terminlar ("trek", "bit", "remix", "drop" va boshqalar) milliy leksik tizimga muvaffaqiyatli moslashayotgani kuzatildi. Bu jarayon tilni boyitish bilan birga, milliy-madaniy o'ziga xoslikni saqlab qolish masalasini ham dolzarblashtirmoqda.

Amaliy takliflar:

5 Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago, 2003.

1. O‘zbek musiqiy leksikasining milliy-madaniy xususiyatlariga bag‘ishlangan maxsus terminologik lug‘at va elektron korpus yaratish;
2. Musiqiy leksikani diaxron va sinxron aspektlarda qiyosiy tadqiq qilishni davom ettirish (ingliz, fors va rus tillari bilan);
3. Oliy ta’lim muassasalari darsliklari va o‘quv qo‘llanmalariga lingvokulturologik materiallarni kiritish;
4. Zamonaviy o‘zbek musiqasidagi leksik o‘zgarishlarni doimiy monitoring qilish tizimini yo‘lga qo‘yish.

Ushbu tadqiqot natijalari tilshunoslik, lingvokulturologiya, madaniyatshunoslik va musiqa nazariyasi sohalarida qo‘llanilishi mumkin hamda milliy til va madaniyatni saqlash, rivojlantirishga muayyan hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva N. *O‘zbek tilining leksikologiyasi*. – Toshkent: Fan, 2020.
2. Qo‘ldoshev A. *Lingvokulturologiya va milliy madaniyat*. – Toshkent, 2022.
3. Rasulov R. Musiqa terminlarining o‘zbek tilidagi semantik xususiyatlari // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2021. – №3.
4. Safarova Z. *O‘zbek tilidagi metaforik leksika*. – Toshkent, 2019.
5. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago, 2003.